

Vägledning för en giftfriare förskola

MÖTA
Miljösamverkan Östergötland

Inledning

Många av de kemikalier som kan finnas i vardagsprodukter riskerar att vara allergena, hormonstörande, cancerogena eller på annat sätt öka riskerna för negativa effekter på människors hälsa och miljön.

Barn är mer känsliga för kemikalier och miljögifter än vuxna, det beror bland annat på att barns kroppar inte är färdigutvecklade. Kemikalier och miljögifter tas upp genom andning, hudkontakt och mat. Barn andas till exempel snabbare och äter och dricker mer i förhållande till sin vikt jämfört med vuxna. Barn utforska dessutom sin omgivning genom att smaka och suga på saker och har en tunn och ömtålig hud. Det medför att om de utsätts för samma mängd av ett ämne som en vuxen kan de ändå få i sig mer skadliga och farliga ämnen i förhållande till kroppsvikt.

För att kunna minska barns exponering behövs information och kunskap om innehållet i varor och kemiska produkter. För kemiska produkter finns lagstiftning om att viss information ska finnas i säkerhetsdatablad. För produkter som räknas som kosmetika finns detaljerade innehållsförteckningar på förpackningen. Men för varor, så som leksaker, möbler och kläder, måste verksamhetsutövaren själv ställa en fråga om varans innehåll.

Denna broschyr är tänkt att vara ett verktyg för att minska kemikalier och miljögifter på förskolorna i Östergötland, ett hjälpmedel för förskolorna att inventera i sin verksamhet och rensa bort sådant som barnen inte bör ha i sin omgivning och leka med.

Miljömålen

Kommunen ska i sin tillsyn enligt miljöbalken se till att arbeta för att målen uppfylls. Ett av miljömålen är Giftfri miljö som är definierad som:

”Förekomsten av ämnen i miljön som har skapats i eller utvunnits av samhället ska inte hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden. Halterna av naturfrämmande ämnen är nära noll och deras påverkan på människors hälsa och ekosystemen är försumbar. Halterna av naturligt förekommande ämnen är nära bakgrunds nivåerna.”

Sveriges riksdag har fastställt 16 nationella miljömål. Dessa visar riktningen för det miljöarbete som drivs i Sverige och handlar om allt från Storslagen fjällmiljö till God bebyggd miljö. Utöver detta finns ett generationsmål som säger:

"Det övergripande målet för miljöpolitiken är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser."

Tillsynsprojekt

Förekomst av farliga kemikalier i förskolor är något som uppmärksammas allt mer. Miljösamverkan Östergötland (MÖTA) har därför påbörjat ett projekt som fokuserar på att öka kunskapen om kemikalier i förskolor. Syftet är också att genom tillsyn tillsäkra att barn inte kommer i kontakt med leksaker och andra föremål som innehåller skadliga kemikalier i förskolemiljön. Tillsynsbesöken är en del av kommunernas arbete som lokal tillsynsmyndighet över offentliga lokaler och ses som en del av kommunernas strävan att uppfylla miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö.

Ordförklaring

Bromerade flamskyddsmedel

Flamskyddsmedel används för att fördröja eller hindra att ett material börjar brinna.

Dessa medel är hälso- och miljöfarliga, flera av de farligaste är förbjudna i exempelvis elektriska och elektroniska produkter. Flamskyddsmedel kan läcka ut när produkter tillverkas, används och skrotas.

Ftalater

En del ftalater är hormon- och reproduktionsstörande, forskning har även visat att exponering av ftalater riskerar att orsaka astma, luftvägsproblem och eksem hos barn.

Ftalater används som mjukgörare i plaster men är inte bundna i materialet och kan därför läcka ur plasten och sprids till omgivningen över lång tid.

Innan 2007 var hormon- och reproduktionsstörande ftalater tillåtna i leksaker.

Kandidatlistan

ECHA är EU:s kemikaliemyndighet och kandidatlistan är deras verktyg för att begränsa och förse kemiska ämnen med restriktioner. Ett ämne anmäls till kandidatlistan av EU-kommissionen eller en medlemsstat och därefter utreder ECHA ämnet utifrån REACH, EU:s kemikalielagstiftning. Ett ämne klassas som farligt utifrån REACH om det är cancerframkallande, skadar arvsmassan, stör fortplantningsförmågan, ansamlas i miljön eller kan ha andra egenskaper som till exempel hormonstörande.

Leksaksdirektivet

Den 20 juli 2013 började leksaksdirektivet att tillämpas, de nya kemikaliekrav innebär bland annat gränser för hur mycket kemikalier som får läcka ut ur leksaker, gränser och förbud för doftämnen och krav för ämnen som är cancerframkallande, skadliga för arvsmassan (mutagena) eller ämnen som kan störa fortplantningsförmågan (reproduktionstoxiska).

Organiska lösningsmedel

Organiska lösningsmedel är cancerframkallande, kan finnas exempelvis i tuschpennor.

PVC

PVC, polyvinylklorid, är en plast som innehåller ftalatater. Exempelvis skötbäddar kan vara gjorda av PVC.

Bly

Bly är ett grundämne som används i bland annat elektronik, vattenkranar och som tillsats i PVC-plast. Bly är reproduktionsstörande, cancerframkallande, påverkar nervsystem och hjärnans utveckling samt kan orsaka koncentrations- och inlärningssvårigheter.

Nickel

Nickel finns i smycken och detaljer på väskor och kläder och är de vanligaste orsaken till kontaktallergi.

Kadmium

Kadmium tas upp av skelett, njurar och kan efter en längre tid orsaka benskörhet, njurskador och cancer. Kadmium kan finnas i äldre plastföremål och elektronik och exponeringen sker främst genom maten vi äter.

Möbler och inredning

✓ Byt succesivt ut gamla stoppade möbler

Äldre stoppade möbler kan innehålla bromerade flamskyddsmedel som idag är förbjudna. Fuskskinn och konstläder är ofta PVC-plast som kan läcka ftalater. Bord med någon form av ljuddämpande yta i plast kan ofta vara gjorda av PVC-plast och även dessa kan läcka ftalater.

Vid inköp är det bra att titta efter möbler som har miljömärkning, exempelvis Svanen, där ställs hårdare krav på produkterna i hela livscykeln och hårdare krav på rester av kemikalier i produkten. Vid inköp, ställ krav på att produkter ska vara miljömärkta, undvik plast och produkter med PVC-material. Tänk gärna på att använda naturliga material, ex trä.

✓ Byt ut gammal inredning i plast

Gamla plastbackar kan innehålla ämnen som idag är förbjudna. Vid inköp bör man kontrollera vilken plast det är och köp med fördel i trä och/eller miljömärkt.

✓ Rensa bort gamla lekkuddar och madrasser av skumgummi

Äldre produkter av skumgummi, så som soffor och madrasser innehåller ofta bromerade flamskyddsmedel som idag är förbjudna. Produkterna kan även innehålla andra ämnen som t.ex. bly. Överdrag av plast kan innehålla förbjudna ftalater.

Välj istället

Välj möbler och inredning i trä

Miljömärkta madrasser och möbler

Leksaker

- ✓ Rensa bort gamla mjuka plastleksaker och leksaker som känns hala eller klibbiga eller som luktar

Det är stor risk att äldre leksaker i plast innehåller skadliga ämnen. 2007 förbjöds vissa ftalater i leksaker. Från och med 20 juli 2013 ska kemikaliekraven i EU:s leksaksdirektiv uppfyllas. Enligt direktivet får inte leksaker innehålla kemikalier som kan innebära risker för människors hälsa. Äldre leksaker innehåller med stor sannolikhet ftalater som är förbjudna och kan innehålla bly. Att leksaker känns klibbiga eller hala beror oftast på att kemikalier läcker. Leksaker som luktar, antigen kemiskt eller parfymerat ska undvikas eftersom de kan innehålla allergiframkallande ämnen.

- ✓ Rensa bort leksaker som är tillverkade utanför Europa.

För att leksaker ska få säljas till konsumenter ska produkten vara CE-märkt. CE-märkningen innebär att varan uppfyller de regler om säkerhetskrav som ställs inom EU.

I Europa ställs dessutom kemikaliekrav vid leksakstillverkning. De kraven gäller dock inte för leksaker som säljs här men tillverkas utanför Europa. Många billiga plastleksaker tillverkas i till exempel Kina. Om varan är CE-märkt ökar dock chansen att den är kontrollerad enligt den lagstiftning som gäller inom EU.

Välj istället

CE-märkta leksaker

Nya leksaker tillverkade inom EU

Träleksaker är generellt sett bättre än plast.

Leksaker med känt innehåll, fråga vid inköp

Saker som inte är leksaker

✓ Rensa bort all gammal elektronik

Gammal elektronik är ingen leksak och innehåller en mängd mindre bra ämnen och bör därför inte användas i verksamheten. Det kan exempelvis vara gamla mobiltelefoner. Elektroniska apparater innehåller ofta bromerade flamskyddsmedel, bly samt ftalater.

All gammal elektronik som används som leksaker ska rensas ut direkt. Det är heller inte lämpligt att skruva isär elektronik eftersom riskerna då ökar att de får i sig skadliga ämnen. Tänk på att elektronik är farligt avfall och får därför inte slängas i vanliga soporna.

✓ Se över den elektronik som används

Elektronik av typen datorer, cd-spelare, läsplattor o.s.v. ska inte förvaras i rum där barnen sover. Var vaksam när barnen själva använder elektronik, t.ex. läsplattor, se till att barnen inte suger på dessa och tvättar sina händer direkt efter användning.

✓ Rensa bland utklädningskläder och accessoarer

Smycken, väskor och andra accessoarer till utklädningskläder kan innehålla nickel, bly och kadmium. Om små barn suger på föremål som innehåller mycket bly kan det vara direkt farligt. Eftersom de flesta utklädningsgrejer inte är gjorda för att vara leksaker har de inte samma krav på innehåll. Teatersmink bör användas mycket restriktivt eftersom det kan innehålla allergiframkallande ämnen.

✓ Se över pysselmateriel

Kritor och tuschpennor kan innehålla skadliga ämnen som t.ex. bly. Det är viktigt att de kritor och pennor som köps in följer leksaksstandard och att tuschpennor inte innehåller organiska lösningsmedel.

Lekleror som ska härda kan ofta innehålla PVC och bör därför undvikas. Förkläden räknas inte som leksaker och har därför inte samma krav på innehåll. Förkläden i plast kan innehålla ftalater, välj istället förkläden i tyg, gärna miljömärkt. Förkläden i polyuretan eller polyester är bättre än förkläden med PVC material.

Byggmaterial från naturen är oftast bättre än t.ex. gammalt byggmaterial så som frigolit, pvc- rör och metall.

✓ Se över och rensa ur olämpliga lekmaterial

På en förskola kan det finnas en rad saker som används som leksaker men som egentligen inte är det. Se över och rensa ur produkter av plast, t.ex. PVC-rör och shampooflaskor.

Välj istället

Egengjorda lekleror med citronsyra

Förkläden i textil (helst miljömärkt)

Återanvänd material från naturen inte från skräp

Miljömärkta pennor och kritor

Hygien och städning

✓ Tvätta händerna ofta

För att undvika att barnen får i sig skadliga ämnen via munnen är det viktigt att de tvättar händerna ofta. Barnen bör minst tvätta händerna när de varit ute, vid toalettbesök och innan måltiderna. Använd tvål som är miljömärkt OCH godkänd av astma- och allergiförbundet.

✓ Använd inte handskar i vinyl eller våtservetter

Handskar i vinyl innehåller ofta ftalater, köp istället polyeten eller nitril. Våtservetter bör endast användas i undantagsfall och inte varje dag. Våtservetter kan innehålla allergiframkallande och andra hälsofarliga kemikalier.

✓ Se till att ha tydliga rutiner för städning

Många kemikalier i sakerna omkring oss släpper från materialet och samlas i dammet, därför är bra och anpassad städning en viktig del i arbetet för giftfria förskolor.

En tydlig ansvarsfördelning där det framgår vad städfirman respektive verksamheten ska göra säkerställer att inget glöms bort och att städningen sker på ett tillfredställande sätt. Det är förskolechef eller delegerad persons ansvar att se till att lokalerna och inventarierna är rena och välskötta.

Fel städmetod kan göra att material läcker ut kemikalier.

✓ Tvätta textilier

Alla nya textilier ska tvättas innan användning, det gäller även kuddar och mjukdjur. Nya textilier kan innehålla rester av kemikalier från tillverkningen och mycket av dem försvinner vid tvätt.

Välj istället

Hygienprodukter med Astma- och allergiförbundets märkning

Engångshandskar i polyeten eller nitril

Tvättlappar med vatten

Anpassa städmetod och omfattning

Äta och laga

✓ Undvik plast

Plast som upphettas eller kommer i kontakt med varm mat släpper ifrån sig mer kemikalier som kan vara skadliga för hälsan. Undvik därför att använda plastredskap och plasttillbehör vid matlagning och servering. Tänk även på karaffer och uppläggningsfat i plast.

Vid t.ex. utflykter där man behöver muggar som inte kan gå sönder finns en rad alternativ till plast, t.ex. rostfritt eller bambu.

✓ Använd inte handskar av vinyl

Tänk även på att handskar av vinyl inte bör användas till matlagning av samma orsak som vid blöjbyten. Handskar av vinyl riskerar att släppa ifrån sig extra mycket ftalater vid kontakt med feta livsmedel.

Välj istället

Använd glas, porslin eller rostfritt

Använd handskar av polyeten eller nitril

Egenkontroll

✓ Rutiner

Förskolor omfattas av kraven på egenkontroll inom förordning (1998:901) om verksamhetsutövarens egenkontroll. Detta innebär att ni måste ha rutiner som säkerställer att ni inte riskerar att någon blir sjuk, skadad eller på annat sätt utsätts för hälsorisker i verksamheten. Dessa rutiner kan t.ex. vara hur man städar, när man tvättar händerna, hur man hanterar inköp så att inte fel produkter köps in men också hur man säkerställer att alla som jobbar i verksamheten har den kunskap som behövs inom detta område. Enligt egenkontrollförordningen måste det även finnas en fastställd och dokumenterad ansvarsfördelning med vem som har ansvar för frågor kopplade till miljöbalken.

✓ Dokumentation

Enligt egenkontrollförordningen ska rutinerna vara dokumenterade. Att ha alla rutiner i verksamheten dokumenterade är en fördel vid t.ex. nyanställning eller då något sker sällan. Rutinerna ska vara ett arbetssätt och en naturlig del i arbetet. Om inte de dokumenterade rutinerna följs så fungerar inte heller rutinerna i verksamheten och kravet enligt förordningen är inte uppfyllt. Det är viktigt att det som står också görs.

Dokumentationen kring rutinerna behöver inte vara samlade på samma ställe utan kan sitta spridda i verksamheten. T.ex. kan rutinerna kring handtvätt och blöjbyten sitta på toaletten och rutiner kring städning i städutrymmet.

Vidare läsning

Det finns mycket information om ämnet. Nedan har vi listat mer eller mindre lättlästa dokument.

- Inom Naturskyddsföreningens kampanj *Operation giftfri förskola* har flera dokument tagits fram, dessa finns på www.naturskyddsforeningen.se/giftfriforskola
- Den flamsäkra katten, Bok om kemikaliesamhället, hälsan och miljön
- Miljöstyrningsrådets rapport 2013:2: *Giftfri förskola – leka, äta, sova*
- Kemikalieinspektionens rapport Nr 8/13: *Barns exponering för kemiska ämnen i förskolan*
- Kemikalieinspektionens broschyr: *Kemikalier i barns vardag*
- Håll Sverige Rent: *Projekt Kemikaliesmart förskola*
- Folkhälsomyndighetens information angående egenkontroll på förskolor se www.folkhalsomyndigheten.se

Den här informationen är framtagen av projektgruppen till MÖTA:s projekt angående kemikalier i förskolan. Tanken är att den ska spridas och finnas för hjälp till de förskolor som vill ha vägledning i vad de själva kan göra. Vi hoppas att broschyren kan vara till hjälp både under och efter vårt projekt. Broschyren finns att tillgå hos de miljökontor som valt att vara med i projektet och även på MÖTAs hemsida: www.möta.se

Bilder: Linnea Salbark